

ДОСТУПНІСТЬ ОСВІТИ У КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: СТРАТЕГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Анотація. У статті охарактеризовано політику країн Європейського Союзу з погляду доступності усіх категорій населення до освіти. Розглянуто діяльність таких міжнародних організацій як ООН та ЮНЕСКО щодо надання рівного доступу до освіти у Європейських країнах. Проаналізовано стратегії забезпечення рівного доступу до освіти та рівних освітніх можливостей, які застосовуються у більшості країн Європейського Союзу.

Ключові слова. Доступність освіти, Європейський Союз, ООН, ЮНЕСКО, стратегії, рівний доступ до освіти, демократичне суспільство.

Постановка проблеми. Демократичне суспільство не може бути сформоване, якщо усі бажаючі, незалежно від віку, статі, соціального та матеріального становища, не матимуть можливості отримати освіти. Процес створення такого суспільства супроводжується формуванням загального освітнього та наукового простору, де якість та доступність освіти є основою, а подолання освітньої нерівності є запорукою утвердження демократичних принципів.

Проблема доступності освіти у країнах Європейського Союзу не є новою, але в останні роки вона все більше привертає увагу дослідників та розробників соціальної політики. Високий рівень освіченості населення Європи, з одного боку, підвищує економічний потенціал усього суспільства, з другого – підвищує благоустрій людей, їх соціальний статус, сприяє подоланню нерівності. На сьогодні ця проблема загострилась у зв'язку з нестабільністю соціальних структур, інтенсивним переміщенням людей по сходах соціальної ієрархії, зменшенням залежності між рівнем освіти і доходами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зважаючи на те, що Україна взяла інтегральний курс на європеїзацію усіх сфер діяльності, в тому числі й освіти, а в усіх європейських хартіях, концепціях, білльях основною вимогою до держави є забезпечення доступу до освіти, саме це питання є предметом розвідок широкого кола як вітчизняних, так і зарубіжних учених, політологів, соціологів. Забезпечення доступу до освітніх можливостей було предметом досліджень у контексті розгляду проблеми демократизації освіти (Дж. Дьюї, Е. Гутмен, П. Фрейре та ін.), права людини на освіту (Д. Бітем, М. Новак, К. Романенко, К. О'Ші, Дж. Гудлед, Є. Матвіїшин та ін.), ідеї ціложиттєвого навчання (С. Бартлет, М. Ег, Б. Йекслі, Е. Ліндеман, П. Ленгранд, Л. Корчагіна, Н. Ничкало, О. Огієнко, Л. Пуховська, К. Рубенсон, М. Степко та ін.). Характеристику окресленої проблеми також можна знайти у щорічних і ситуативних дослідженнях організацій різного рівня, а саме: «Освіта для всіх» (ЮНЕСКО, з 2002 р.), «Погляд на освіту» (ОЕСР, з 1993), «Вплив соціуму на частку дітей в навчальних закладах різних рівнів і типів» (ЮНІСЕФ) тощо.

Виклад основного матеріалу. Доступність освіти, нерівність можливостей її отримання для різних категорій населення – ці питання належать до тих, які постійно піднімаються й обговорюються в країнах, де проводять політику розвитку демократичних принципів організації громадянства, стимулювання економічного росту [1, с. 5]. У заключному звіті Європейської комісії «Дослідження доступу до освіти та навчання» доступ визначається як «участь» у будь-якій галузі знань. Участь означає, що людина має можливість спробувати себе в освіті чи професійній підготовці. Це відрізняє поняття «доступ до освіти та навчання» від двох інших визначень доступу: формальне визначення, що підкреслює необхідність мати право на участь в освітній програмі, не враховуючи, чи це право може бути насправді реалізоване на практиці; і визначення, що підкреслює важливість завершення програми навчання / підготовки, що в цілому прирівнює доступ до закінчення навчання [2, с. 33].

Розв'язанням проблеми забезпечення доступу до освіти та рівних

освітніх можливостей займалися різні міжнародні організації, документи яких уже містили антидискримінаційні елементи. Так, з огляду на руйнівний вплив світової війни на життя людей до Статуту Організації Об'єднаних Націй у 1945 році були включені положення про захист прав людини, зокрема права на освіту, а 10 грудня 1948 року Асамблея ООН прийняла Загальну декларацію прав людини [3]. З того часу Декларація стала першим загальноновизнаним міжнародним документом, який чітко пропонує докладний зміст щодо прав людини й основних свобод у міжнародних масштабах, а також передбачає принципи рівності та недискримінації, зокрема в освіті [4]. У Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 49/184 від 23 грудня 1994 року, яка проголосила Десятиліття освіти в галузі прав людини ООН (1995–2004 роки), ідеться про комплексний та перманентний процес навчання. У ст. 13 МПЕСКП (Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права) визнається право кожної людини на освіту. Проте у ньому зазначено, що лише початкова освіта повинна бути безкоштовною для всіх. Що стосується середньої та вищої освіти, то вона повинна бути відкритою та доступною для всіх, але безкоштовна освіта повинна вводитися поступово [5]. У грудні 2002 року резолюція 57/254 Генеральної асамблеї ООН проголосила десятиліття освіти для сталого розвитку, що стало глобальною спробою, спрямованою на інтеграцію принципів, цінностей та практик сталого розвитку в усі види та рівні освіти і навчання. Це проект для співпраці, мобілізації та пропаганди, для урядів, міжнародних організацій, громадянського суспільства, приватного сектору та місцевих громад в усьому світі підтримувати навчання для сталого розвитку. Одним зі стовпів цього проекту є рівного доступу до освіти [6].

Значна увага приділяється покращенню становища жінок та розширенню їхніх прав та можливостей. ООН провела першу у світі Всесвітню конференцію з розгляду становища жінок (Мехіко, 1975 р.), що, в свою чергу, разом із Всесвітньою конференцією в Пекіні (1995) окреслили вектор дій, спрямованих на захист прав жінок та сприяння гендерній рівності, а підписана в 1979 році Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм

дискримінації жінок, яку ратифікували 186 країн, відіграла важливу роль у підтримці прав жінок у всьому світі [7].

Необхідно відзначити, що ООН, як і Європейський Союз, пріоритетною вважає політику на забезпечення рівності людей із обмеженими можливостями, їх включення в соціальне, економічне та політичне життя. Саме ООН стала ініціатором створення першого в історії договору про захист їхніх прав у всіх країнах світу – Конвенції про права неповносправних людей (2006 р.).

Ще одним гравцем на міжнародній освітній арені із забезпечення доступності освіти для усіх категорій населення є ЮНЕСКО (Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури). Важливим є той факт, що ЮНЕСКО переконана, що рішучі дії на користь освіти для всіх повинні здійснюватися з більшою енергією і в руслі тіснішого співробітництва на міжнародному та національному рівнях. Програма ЮНЕСКО, прийнята у 1952 році, пов'язана із заходами, які необхідно вжити для того, щоби право на безкоштовну й обов'язкову освіту, як це передбачено у статті 26 Загальної декларації прав людини, було дотримане. Таким чином, Організація встановлює основний принцип рівних можливостей для всіх дітей у світі. «Це справедливо та необхідно, щоб усі діти світу мали право на рівні можливості. Цей ідеал є рушійною силою, яка покликала ЮНЕСКО провести кампанію для забезпечення обов'язкової освіти» [8].

Щоб виконати свою місію, ЮНЕСКО за останні десятиліття підготувала численні нормативно-правові акти в галузі права на освіту, співпрацюючи з країнами-членами в освітній діяльності, як це передбачено Конституцією Організації. Держави-члени таким чином підписалися підтримувати право на освіту. Немає сумнівів, що, надаючи конкретного визначення права на освіту у всіх його аспектах – «від початкової або базової освіти до освіти протягом усього життя» [9] – можливо краще досягти його за рахунок діяльності зі встановлення стандартів у поєднанні з подальшими механізмами.

На нашу думку, ЮНЕСКО прагне охопити всі аспекти та елементи

права на освіту, а саме: традиційні три рівні освіти (початкова, середня, вища), характер навчання (початкове навчання, підвищення кваліфікації, загальне, технічне або професійне навчання), одержувачі (діти, підлітки, дорослі), умови, за яких право реалізується (дотримання принципу недискримінації, особлива увага вразливим групам: жінкам і дівчаткам, меншинам, біженцям, особам та регіонам у скрутному становищі – країнам, що розвиваються, найменш розвиненим країнам та тим, хто страждає від конфліктів), зміст освіти (базова освіта, грамотність). Організація також працює у всіх аспектах цього питання в організованій, спланованій і систематичній формі.

Серед нормативних актів, визначених ЮНЕСКО, ключове місце відводиться Конвенції про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти, прийнятій у Парижі на Генеральній конференції ЮНЕСКО 14 грудня 1960 року, яка набула чинності 22 травня 1962 року. Посилаючись на Загальну декларацію прав людини, яка стверджує у статті 7 загальний принцип недопущення дискримінації, а у статті 26 проголошує, що кожна людина має право на освіту, Конвенція, беручи до уваги різноманіття національних систем освіти, має на меті не тільки заборону будь-якої форми дискримінації в галузі освіти, а й забезпечення рівних можливостей і рівного ставлення до всіх у цій галузі. Є очевидним, що якщо ці дві мети досягаються, то забезпечення права на освіту та рівний доступ до неї гарантоване [10].

Питання доступу до технічної та професійної освіти також не залишилися без уваги. Вони розглядаються в Конвенції про технічну та професійну освіту, прийнятій на Генеральній конференції ЮНЕСКО в Парижі 10 листопада 1989 року. Загальна декларація прав людини, зокрема статті 23 та 26, які стосуються права на працю і на освіту, Конвенція 1989 року та Конвенція 1960 року про боротьбу з дискримінацією в освіті проголошують, що кожен повинен мати можливість здобути технічну та професійну освіту на підставі того, що вона дає людям доступ до сфери зайнятості та професійної діяльності, тим самим вносячи свою частку у

розвиток держави та її співпраці з іншими державами. Конвенція робить акцент на співпраці між ЮНЕСКО та Міжнародною організацією праці, оскільки право на освіту та право на працю дуже тісно пов'язані у такому типі освіти, як професійна [11].

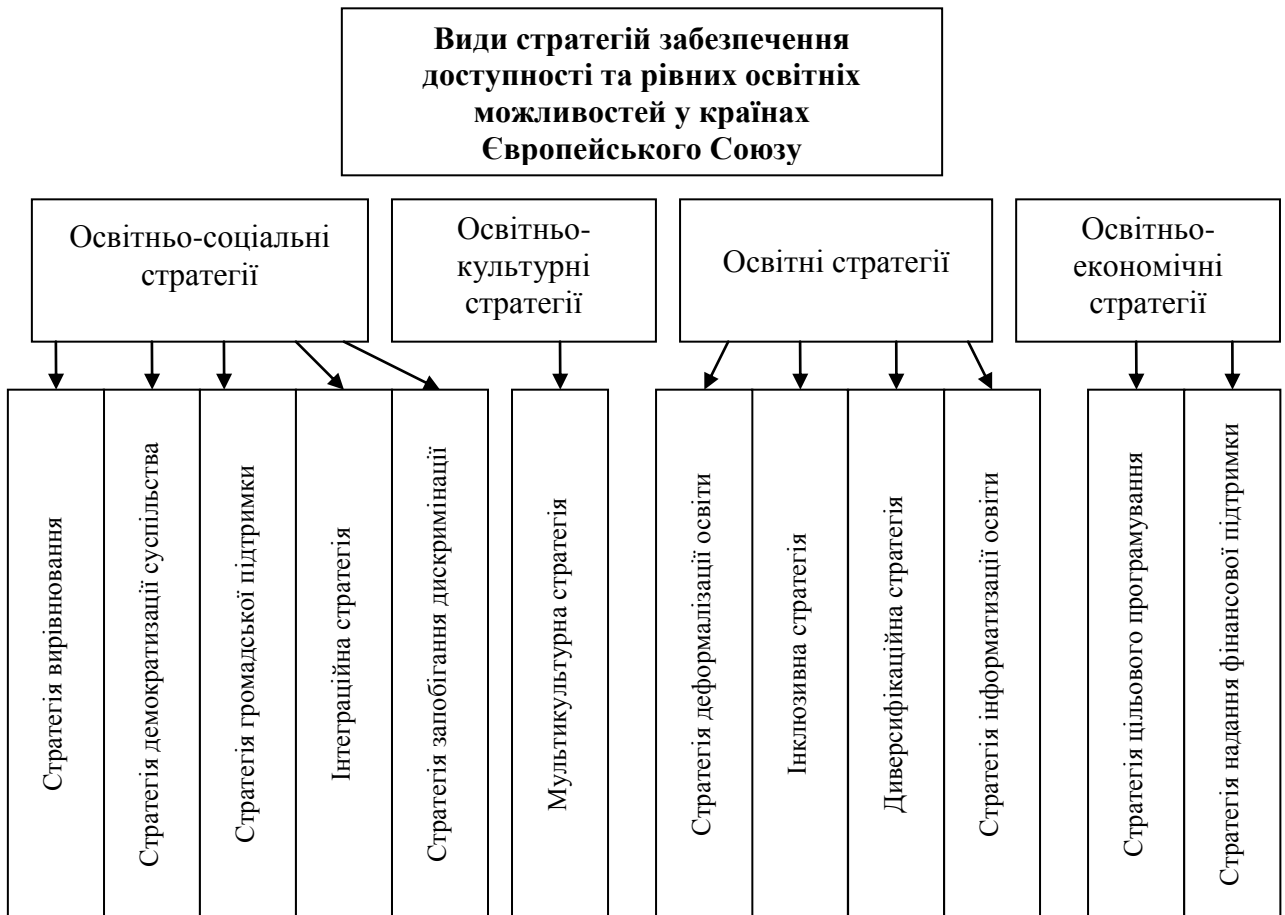
У зв'язку з цим, Конвенція є одним із міжнародних договорів, прийнятих для того, щоб доповнити й уточнити Загальну декларацію прав людини. Конвенція про боротьбу з дискримінацією 1960 року займає центральне місце у нормативно-правовому механізмі щодо забезпечення права на освіту та доступності до неї. Ці конвенції є необхідними як джерела права й обов'язків. Окрім них, існує значна кількість нормативних документів не лише правового характеру. Це різні рекомендації, декларації, статuti і рамки для дій, прийняті на конференціях.

На нашу думку, пропагуючи рівність в освіті усі країни Європейського Союзу через створені ним фонди, програми та організації в першу чергу звертаються до демократизації суспільства. Країни ЄС намагаються закріпити внесені пропозиції на інституціональному рівні, а потім, керуючись офіційними документами та положеннями, реалізувати їх на практиці.

Вважаємо, що в оцінюванні освітніх шансів усіх категорій населення Європейський Союз керується розробленою експертами системою індикаторів, розподілених за двома групами: універсальні і ситуативні. До першої групи входять індикатори освітньої нерівності, які є універсальними і демонструють реальну ситуацію безвідносно до ситуації чи регіону стосовно основних вразливих категорій (неповносправних, жінок, іммігрантів тощо). Друга група критеріїв застосовується з урахуванням ситуації, пов'язаної з відсутністю індивідуальних успіхів у навчанні, соціальних переваг, економічною та соціальною нерівністю, відсутністю доступу до культурних ресурсів тощо.

Розглянувши механізми деяких міжнародних організацій, спрямовані на доступність освіти та подолання нерівності освітніх можливостей на рівні освітньої політики можна стверджувати, що в усіх європейських країнах

прослідковується застосування освітньо-соціальних, освітньо-культурних та освітньо-економічних стратегій для розв'язання проблем доступності освіти та надання рівних освітніх можливостей усім категоріям населення. На нашу думку, необхідно додати ще й групу освітніх стратегій, адже саме на їхній основі результативність навчання є одним із головних критеріїв успішності цих країн на рівні світових досягнень в освіті.

До освітньо-соціальних стратегій відносимо:

- стратегію вирівнювання, яка полягає у розв'язанні проблем існуючої соціально-економічної нерівності засобами освіти;
- стратегію демократизації суспільства, метою якої є надання усім членам суспільства права участі у демократичних суспільних перетвореннях, права рівного доступу до усіх суспільних благ, розширення спектру прав і свобод громадян, посилення контролю з боку суспільства за діяльністю держави, тобто за дотриманням усіх законодавчо прописаних прав людини бути рівною;
- стратегію громадської підтримки, в основі якої лежить активна

участь громадян та громадських організацій в обговоренні та внесенні пропозицій щодо розвитку освітньої системи й організації навчального процесу, спрямованих на розширення доступу до освіти та надання рівних освітніх можливостей як на національному рівні, так і на рівні окремого навчального закладу;

- інтеграційну стратегію, яка базується на входженні країни у європейський освітній простір, стандартизації змісту освіти відповідно до освітніх вимог Європейського Союзу, участі закладів вищої освіти у Болонському процесі;

- стратегію запобігання дискримінації, спрямовану на надання усім бажаючим, незалежно від віку, статі, віросповідання, національної приналежності, певних фізичних або розумових обмежень рівного доступу та можливостей для користування освітніми благами.

Мультикультурна стратегія є чітким прикладом освітньо-культурних стратегій. Вона служить підґрунтям для окреслення системи дій для забезпечення доступу та рівних освітніх можливостей різних культурних категорій, із визнанням базової ідеї Європейського Союзу «єдність у різноманітності».

Освітні стратегії, які реалізуються у Європейських країнах для забезпечення рівних освітніх можливостей, такі:

- стратегія деформалізації освіти, яка спрямована на надання доступу усім бажаючим до неформального навчання та створення мережі освітніх установ, що його запроваджують;

- інклюзивна стратегія, що передбачає інтеграцію людей із обмеженими можливостями у загальний освітній простір, надання їм доступу до навчання не у спеціальних, а у звичайних класах, що урівнює їх із іншими, «здоровими» членами суспільства;

- диверсифікаційна стратегія, має на меті створення та надання широкого спектру опцій для навчання різних категорій молоді, що може проявлятися як на національному рівні, так і на рівні окремо взятого освітнього закладу;

– стратегія інформатизації освіти, що передбачає покращення та супровід навчального процесу електронними засобами навчання, комп'ютеризацію освіти та створення умов для вільного доступу до мережі Інтернет для всіх категорій учнів;

– стратегія інтернаціоналізації освіти, яка спрямована на забезпечення мобільності учасників навчання на етапі вищої освіти шляхом участі у міжнародних освітніх програмах, у реалізації міжнародних освітніх проєктів, що, у свою чергу, можуть надавати гранти на навчання.

До освітньо-економічних стратегій відносяться:

– стратегія цільового програмування, яка передбачає планування та виконання завдань, розрахованих на надання освітніх послуг шляхом об'єднання державних, регіональних і персональних ресурсів усіх учасників навчального процесу з метою надання їм рівних освітніх можливостей;

– стратегія надання фінансової підтримки, яка проявляється у достатньому фінансуванні всіх аспектів освіти – від створення студентського житла до створення матеріально-технічної бази в освітніх закладах, що підвищить якість навчання.

Наскрізною вважаємо стратегію інституційних змін, яка обґрунтовує усі зазначені вище стратегії, оскільки ці зміни відбуваються на рівні держави, яка є головним гарантом забезпечення права людини на освіту та підтримує його реалізацію шляхом створення низки законів, спрямованих на задоволення усіх освітніх потреб суспільства.

Таким чином, правильне комплексне застосування стратегій забезпечення доступності освіти та рівності освітніх можливостей молоді у країнах Європейського Союзу обґрунтувало можливість перейняття позитивного досвіду реалізації цих стратегій, з метою забезпечення рівності на практиці та створення антидискримінаційного законодавства в Україні.

На нашу думку, пропагуючи рівність в освіті усі країни Європейського Союзу через створені ним фонди, програми та організації в першу чергу звертаються до демократизації суспільства. Країни ЄС намагаються закріпити внесені пропозиції на інституціональному рівні, а потім,

керуючись офіційними документами та положеннями, реалізувати їх на практиці.

Отже, прогресивна політика Європейського Союзу щодо забезпечення рівних освітніх можливостей молоді є результатом створення та успішного функціонування міцної антидискримінаційної бази. Визначено, що одним із основних освітніх орієнтирів, на який спрямовано політику ЄС, є досягнення рівності в освіті на усіх етапах її здобуття. Але, незважаючи на таку чітку структурованість стратегій забезпечення доступності та на сформовану законодавчу базу у країнах Європейського Союзу, на практиці все ще залишається відчутним негативне ставлення до кризових категорій населення, що призводить до освітньої дискримінації. Тому інтерес викликають подальші дослідження, спрямовані на вивчення стану дотримання інституційних норм щодо дискримінованих та комплексного застосування стратегій забезпечення доступу до освіти.

Список використаних джерел:

1. Доступность высшего образования в России / отв. редактор С. В. Шишкин. – М. : Независимый институт социальной политики. 2004. – 500 с.
2. Study on Access to Education and Training [Electronic resource] : Final Report for the European Commission / Manuel Souto Otero and Andrew McCoshan, 2005. – URL : http://ec.europa.eu/education/pdf/doc270_en.pdf.
3. Загальна декларація прав людини [Електронний ресурс] : міжнародний документ / Верховна Рада України, 1948. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
4. Организация Объединенных Наций [Электронный ресурс] : общие сведения / ООН. – Режим доступа : <http://www.un.org/ru/aboutun/>.
5. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права [Електронний ресурс] / [Анцелевич Г. О.] // Міжнародне право. – К.: Алерта, 2003. – 410 С. – Режим доступу : <http://readbookz.com/book/185/6547.html>.
6. U.N. and E.U. key policy documents about consumer education [Electronic resource] / Victoria W. Thoresen. – URL : <http://www.kuluttajavirasto.fi/>

File/e0eea5ee-7079-4571-8b3a-3217f9f40cb4/03Victoria+Thoresen.pdf.

7. 60 направлений деятельности ООН: изменяя мир к лучшему [Электронный ресурс] : официальный документ ООН / ООН. – Режим доступа : <http://www.un.org/ru/un60/60ways/rights.shtml>.
8. Debiesse J. The Right to Free and Compulsory Education in the UNESCO Courier [Electronic resource] / Jean Debiesse. – July-August, 1951. – URL : http://www.unesco.org/ulis/cgi-in/ulis.pl?catno=74601&set=4C747054_1_144&gp=1&mode=e&lin=1&ll=r.
9. World Education Report. The Right to Education: Towards Education for All Throughout Life [Electronic resource]. – Paris : UNESCO Publishing, 2000. – URL : <http://www.unesco.org/education/information/wer/PDFeng/wholewer.PDF>.
10. Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти [Електронний ресурс] : міжнародний документ / ООН. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_174.
11. Конвенция о техническом и профессиональном образовании [Электронный ресурс] : международный документ / ЮНЕСКО. – Режим доступа : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_271/print1329891196342980.

Lyudmyla Zagoruiko

ACCESS TO EDUCATION IN THE EUROPEAN UNION COUNTRIES: STRATEGIES OF ITS ENSURING

Abstract. The policy of the European Union countries in terms of access of all population categories to education was characterized in the article. The activity of international organizations such as the United Nations and UNESCO to provide equal access to education in European countries was considered. Strategies to ensure equal access to education and equal educational opportunities, which are used in most countries of the European Union were analyzed.

Key words. Education accessibility, the European Union, United Nations, UNESCO, strategies, equal access to education, democratic society.

Загоруйко Людмила Олексіївна
Кандидат педагогічних наук
Доцент кафедри практики іноземних мов
Уманський державний педагогічний університет ім. Павла Тичини
вул. Садова 2, м. Умань, Черкаська обл., 20300
Тел.: 0975928785
e-mail: hvat203@yandex.ru